

Sovyetler ve ABD'nin Afganistan Müdahalelerinin Türkiye'de Basına Yansıması: *Cumhuriyet* ve *Milliyet* Gazetelerinde 1979 ve 2001 Olayları

Dr. Öğr. Üyesi Cafer Talha ŞEKER¹

Ahmet Gazi Ayhan AYDIN²

ÖZ

Bu makale, Afganistan'a Sovyetler Birliği'nin 1979'da ve ABD'nin 2001'deki müdahalelerinin Türkiye'de basına nasıl yansıdığını *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri üzerinden ele almaktadır. Her iki gazetenin iki farklı dönemdeki askeri müdahaleye ilişkin haber ve köşe yazıları incelenmiştir. Görüldüğü kadarıyla 1979 Sovyet müdahalesi Afganistan'daki iç karışıklıkların derinleşmesi ve Sovyetlerin stratejik çıkarlarını koruma çabalarıyla başlamıştır. 2001 Amerikan müdahalesi ise 11 Eylül saldırıları sonrasında, El Kaide lideri Usame bin Ladin gibi “teröristlerin Afganistan'da korunduğu” gerekçe gösterilerek Taliban rejimine karşı başlatılmıştır. Bu makale, Afganistan'a yönelik her iki dış müdahaleyi *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin arşivlerinden online erişimle elde edilen haberler ve köşe yazıları üzerinden incelemiş, her iki dönemin yazarlarının yorumlarına ve genel haber dilinde olayların nasıl aktarıldığını mukayese etmiştir. Türkiye'de her iki müdahale döneminde de gazetelerin yerel ve uluslararası ajanslardan faydalanarak kapsamlı haberler sunduğu görülmüştür. Ele alınan iki gazete, Türk basının tamamını temsil etmese de ülkenin köklü basın organları arasında yer aldığı ve basının belli bir kısmını temsil ettiği düşüncesiyle incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, iki olay arasında basına yansıtma farklılıkları olabildiği görülmüştür. Makalemizde incelenen yayınlara göre Sovyet müdahalesinin daha eleştirel, Amerikan müdahalesinin ise “terörle mücadele” olarak daha meşru bir çerçevede ele alındığını söyleyebiliriz. Buna ek olarak, gazetelerin iki farklı dönemdeki bu müdahalelere ilişkin farklı bakış açıları sunmasını dönemin siyasi ve ideolojik atmosferini okuyucuya yansıtması olarak görmek de mümkündür. Bütün bunlardan başka ele alınan dönemlerde Türkiye'de iki köklü gazetenin yayın içeriklerinde küresel siyasetin nasıl görüldüğü, ABD'nin Afganistan ve Ortadoğu politikalarının nasıl gösterildiği, Türkiye'de basına hangi tartışma ve bakış açılarıyla yansıdığını görme bakımından ayrıca önemlidir.

Anahtar Kelimeler: *Afganistan, Basın, Milliyet, Cumhuriyet, Sovyetler, ABD, 1979, 2001*

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, E-posta: ctseker@ticaret.edu.tr ; Orcid Id: 0000-0002-9136-3258.

² Tezli yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, E-Posta: 23tsiy011@istanbulticaret.edu.tr; Orcid Id: 0009-0002-0902-5338.

Makale Geliş Tarihi: 12. 05. 2025, Makale Kabul Tarihi: 27.10.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ (Research Article) *Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. (This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees).

DOI: 10.51524/uhusbad.1697302

Reflections of the Soviet and US Interventions in Afghanistan on the Press in Türkiye: The Incidents of 1979 and 2001 in Cumhuriyet and Milliyet Newspapers

Abstract

This article examines how the Soviet Union's intervention in Afghanistan in 1979 and the United States' intervention in 2001 were reflected in the Turkish press, through the newspapers *Milliyet* and *Cumhuriyet*. News reports and opinion columns related to both military interventions in two different periods were analyzed. As observed, the 1979 Soviet intervention began with the deepening of internal turmoil in Afghanistan and the Soviets' efforts to protect their strategic interests. The 2001 American intervention, on the other hand, was launched against the Taliban regime following the September 11 attacks, on the grounds that "terrorists such as Al-Qaeda leader Osama bin Laden were being harbored in Afghanistan." This article examined both foreign interventions in Afghanistan through news reports and opinion pieces obtained via online access from the archives of *Milliyet* and *Cumhuriyet*, comparing how events were conveyed in the general language of reporting and how the columnists of each period interpreted them. It has been observed that in both intervention periods, newspapers in Turkey provided comprehensive coverage using local and international news agencies. Although the two newspapers do not represent the entire Turkish press, they were examined on the basis that they are among the country's well-established press organs and represent a segment of the media. As a result of the research, it was seen that there could be differences in how the two events were reflected in the press. According to the publications examined in our article, it can be said that the Soviet intervention was portrayed more critically, while the American intervention was framed more legitimately as a "fight against terrorism." In addition, it is also possible to view the newspapers' offering of different perspectives on these interventions in two different periods as a reflection of the political and ideological atmosphere of the time to the reader. Beyond all this, it is also significant in terms of seeing how global politics was represented in the content of two prominent newspapers in Turkey during the periods under consideration, how the U.S. policies in Afghanistan and the Middle East were portrayed, and which discussions and perspectives were reflected in the Turkish press.

Keywords: *Afghanistan, Press, Milliyet, Cumhuriyet, Soviets, USA, 1979, 2001*

1. Giriş

Afganistan'ın Türkiye ile ortak kültürel değerlere ve tarihi bağlara sahip olması, bu ülkenin maruz kaldığı işgallerin ve gelişmelerin Türkiye kamuoyunda yakından takip edilmesini sağlamıştır. Bu makale de Afganistan'a yönelik Türkiye'de kamuoyu oluşturan ve kamu diplomasisi yapan kuruluşlar üzerine bir araştırma yapılırken ortaya çıkmıştır.³ Burada Türk yazılı basınında, 1979 Sovyet müdahalesi ile 2001 ABD müdahalesi hangi kaynaklardan, nasıl bir habercilik diliyle ele alındığı sorusuna cevap aranacaktır.

³ Adı geçen araştırma, "1979 ve 2001 Müdahaleleri Sonrasında Türkiye-Afganistan İlişkilerinde Kamu Diplomasisi, Sivil Toplum ve Basın" başlıklı yüksek lisans tez çalışması olarak İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde savunmaya hazırlanmıştır.

Bu araştırma esnasında literatür taraması yapılırken Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Tez Merkezi ve online akademik makaleler aranmıştır. YÖK’ün online tez tarama alanında “diplomasi” anahtar kelimesiyle yapılan arama sonucunda 557 çalışmanın kayıtlı olduğu görülmüştür. “Kamu diplomasisi” olarak yapılan aramada 283 sonuç çıkmaktadır. Bunların en başında çıkan “Kamu Diplomasisi Bağlamında Afganistan’ın Uluslararası Basında Temsili” başlıklı çalışma, 2018 ila 2020 yılları arasında küresel basına odaklanmıştır.

YÖK tez taramada “Afganistan” kelimesi arandığında 671 çalışma (Haziran 2025) tespit edilmiştir. “Afganistan sivil toplum” olarak arandığında “2001 sonrası Afganistan’da sivil toplum kuruluşları: Afganistan sivil toplum forumu örneği” başlıklı 1 sonuç çıkarken “Afganistan kamu diplomasisi” şeklinde yazıldığında ayrıca bir sonuç çıkmamıştır. “Afganistan” ile “basın” kelimeleri birlikte tarandığında “11 Eylül Sonrası Afganistan Basınının 20 Yıllık Serüveni (2001-2021)” başlıklı 1 tez çalışması çıkmaktadır. Bütün bu sonuçlar göstermektedir ki Afganistan’ı Türk basını üzerinden inceleyen bir tez çalışması henüz Türkiye’nin tez veri tabanı sisteminde kayıtlı değildir.

Afganistan’ı Türk basını üzerinden inceleyen bir makale, “11 Eylül Saldırısının Türkiye Yazılı Basınındaki Sunumu” başlığıyla 2005’te yayınlanmıştır. ABD’nin 2001’de Afganistan’a yönelik askeri müdahalesini Türk basını üzerinden ele alan bu makale, Amerikan müdahalesinin ana sebebi sayılan 11 Eylül saldırılarından sonraki bir hafta içinde olayların Türkiye’deki farklı ideolojilerin yayın organlarına nasıl yansıdığına odaklanmıştır. Altı gazete (*Cumhuriyet*, *Evrensel*, *Milliyet*, *Türkiye*, *Yeni Şafak*, *Akit*) incelenmiştir. Araştırmacılar bu gazeteleri seçerken *Milliyet*’in yayın politikasını ve konumunu merkezde, *Cumhuriyet*’in merkez solda, *Evrensel*’in radikal solda yer aldığını belirtip *Türkiye*’nin milliyetçi-muhafazakâr ve devletçi bir çizgide yayın yaptığını, *Yeni Şafak* ve *Akit* gazetelerinin ise radikal sağ ve siyasal İslam’ı temsil ettiklerini varsaymıştır. Bu gazetelerin o günkü yayın politikalarını ve sahip oldukları ideolojiyi, temsil ettikleri siyaset ve sermaye çevrelerine bakarak değerlendiren makale, 11 Eylül olayını yansıtmalarını da bu konumlarıyla ilişkilendirmiştir. Bunların bazıları ABD yanlısı bakış açısı sunan yayınlar yaparken ABD’ye yönelik “terörist bir eylem” varlığından bahsetmişler, bazıları da ABD’yi eleştirmiştir. Bu bir haftalık yayın süresinde kullanılan mefhumlarda dikkati çeken kavramlar ise rakamlarla “terörist” (27), “Müslüman” (25), “saldırı” (109), “terör/terörizm” (58), “savaş” (57), “NATO 5. madde” (25) şeklinde olmuştur. (Yaylagül ve Dağtaş, 2005). Dolayısıyla makale sadece 2001 olayının bir haftalık dönemine odaklanmış, Türk basınına tek bir dönem üzerinden kendi içinde mukayese etmiştir. Basın tarihine yönelik daha eski bir makalede ise Adnan Menderes’in 1956’da Afganistan’a yaptığı ziyaret “Adnan Menderes’in Afganistan Ziyareti ve Bu Ziyaretin Türk Basınında Yansımaları” başlığıyla 2015’te yayınlanmıştır. (Köçer, 2015).

Afganistan’ın Türk basınında temsili üzerine yayınlanan akademik makalelerin son yıllarda arttığını söylemek mümkündür. Ancak bunların genel olarak göçe odaklandıkları dikkat çekmektedir. 2021 yılında yayınlanan “Afgan Göçmenler ve Sığınmacılar ile İlgili Haberlerin Türk Basınında Sunumu: *Cumhuriyet* ve *Sabah* Gazeteleri Örneği” başlıklı bir makalede *Cumhuriyet* ve *Sabah* gazetelerindeki haberler üzerinden Türkiye’deki Afgan göçmenlerin Türk basınına nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Benzer şekilde “Türk Basınında Düzensiz Göçün Görsel Temsili: Taliban Yönetimi Sonrası Afgan Göçü” başlıklı bir diğer makale de aynı alana yönelmiştir. 2022 tarihli başka bir makale de aynı şekilde göçmenler üzerinden olayları ele alarak 2015 – 2021 arası 6 yıllık dönemde Türk basınından *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Sabah* ve *Yeni Şafak* gazetelerinde “konusu Afgan göçmenler olan 926 adet haber içerik analizi” araştırmıştır.

Literatürün genel değerlendirmesini yapacak olursak, Türkiye’de Afganistan’a yönelik yapılan tez ve makale yayınlarında konu ve başlıklar tabii olarak çeşitlilik göstermektedir. Makalelerin bilhassa son yıllarda Türk – Afgan siyasi ilişkilerine yahut Türkiye’deki göç hareketlerine odaklandığı dikkat çekmektedir. Bu makalede, tabiri uygunsa, güncel araştırma modasına uyulmamış, geçmişe yönelik bir araştırma tercih edilmiştir. 1979 ile 2001 yıllarına bakılırken ele alınan iki gazetenin yayınlarında haber kaynaklarına da dikkat edilmiştir. Dış haberlerin çoğu zaman Batı merkezli ajanslardan temin edildiği görülmüştür.

Bu makalenin tespitine göre, Afganistan’a Sovyet müdahalesinin başladığı 1979-80 yıllarında, *Milliyet* gazetesinin bir yıllık zaman diliminde “Afganistan” ve “Kabil” başlıkları geçen toplamda 237 haber yapılmıştır. Aynı zaman dilimi incelendiğinde bu sayı *Cumhuriyet* gazetesi için 350 haber olarak tespit edilmiştir. 2001 Amerikan müdahalesinde ise aynı anahtar kelimelerin ve ek olarak 1994 yılında kurulan “Taliban” başlığının yer aldığı haber sayısı, *Milliyet*’te 405 haber ve *Cumhuriyet*’te 799 olmuştur. Afganistan müdahaleleri her iki döneme göre kıyaslandığında Türk basınında Afganistan’a yönelik kullanılan haber dilinin hayli etkilendiğini söyleyebiliriz. 1979’da genel olarak “mücahit” ve “direniş” gibi kavramlarla olumlu yansıtılan Afgan halkı, 2001 sonrası “terör” ve “savaş” ekseninde değerlendirilmiştir. Bu değişim, medyanın sahip olduğu siyasi ve sermaye aidiyetinden başka uluslararası ajanslar ve siyasi gündem doğrultusunda söylem farklılığı geliştirdiğini de ortaya koymaktadır. Bu tespit, aşağıdaki alt başlıklarda *Cumhuriyet* ve *Milliyet* haberlerinin kısa analizi yapılırken gazetelerin her iki müdahaleye yaklaşımlarının nasıl olduğu üzerinden gösterilecektir. Gazete manşetlerinde bazı araştırmacı gazetecilerin haberleri üst manşet ve alt başlıklarla verildiği için makalede de aynen bu başlıklar kalın veya italik olarak aktarılmıştır. Basın metinleri özetle aktarılırken her iki dönemde Türkiye’de mevcut siyasi iradenin ABD, Afganistan ve Ortadoğu’ya nasıl baktığı, bunlar arasındaki ilişkilerin kamuoyuna nasıl yansıtıldığını görme açısından değerlidir.

Bu makalede gazete arşivleri ve akademik makalelerden başka ayrıca bazı resmî belgelerle diplomatik yazışmalar, resmi kurum bildirimleri ve internet merkezli güncel haber kaynaklarından faydalanılmıştır. Gazete kısmında seçilmiş olan *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri, verilen tarihler arasında arşiv taraması yapılarak incelenmiştir. Verilen bilgiler doğrultusunda, çalışma nitel bir araştırma olarak kurgulanmıştır.

Bu çalışmanın uluslararası habercilik, algı, medya, siyaset ve kamuoyu ilişkileri alanında sahaya bir katkı sunması umulur. Genel olarak bakıldığında bu çalışmada Türkiye’den sadece iki gazete üzerinden iki farklı döneme bakıldığı görülse de incelenen bu dönemlerin haber – algı dili ayrıca genişletilip daha fazla gazete – haber kanalıyla başka bir araştırma veya akademik çalışmaya kapı açılabilir. Bu tez çalışmasının literatüre katkısı bu noktada bir kapı açma mesabesinde de görülebilir.

2. Afganistan Müdahalelerinin Tarihsel Arka Planı

2.1. 1979 Sovyet Müdahalesi

1979’da Afganistan’da gerçekleşen darbenin arka planına kısaca bakıldığında bu darbeye zemin hazırlayan politik, sosyolojik ve ideolojik ortam göze çarpmaktadır. Sovyet destekli olduğu bilinen Nur Muhammed Taraki, Afganistan Demokratik Partisi’nin üyelerinin de katıldığı askeri bir darbe ile 27 Nisan 1978 yılında feodalizm temsilcisi olarak nitelendirilen General Davud’u indirmiş ve yerine Moskova’nın olumlu karşıladığı bir lider olarak başa geçmiştir. Sovyetler bu süreci feodalizmin bitişi ve sosyalizmin başlangıcı olarak adlandırmıştır. İlk açıklamasında “*Afganistan Marksist ve Leninist ideoloji üzerine bina edilecek bir düzen kurulacağı*” yönünde olmasına rağmen süreç içerisinde sosyalist ideoloji içinde olan ‘*Halk ve Perçem*’ birliklerinden Perçem’e üye ekibi tasfiye etmesi hoş karşılanmamıştır (Kaygusuz vd., 2021:103-116). Sovyetler yönetimi uygulanan bu kararlar sonrasında Taraki’ye olan güvenini yitirmiş, tepki olarak oluşan halk ayaklanmalarına Taraki’nin ısrarla istemesine rağmen gerekli destekleri (askeri, maddi) sağlamamıştır. Bunun üzerine perçem yapılanmasının güçlü temsilcisi Hafızullah Amin yönetim içerisinde kurduğu yapılanma ile Taraki’yi tutuklatmış ve 8 Ekim 1979 yılında (daha sonra hastalık nedeniyle öldüğü söylense de) Nur Muhammed Taraki öldürülmüştür (Kaygusuz vd., 2021:103-116; history-state-gov., 2025). Yaşanan bu süreç Moskova ve Afganistan arasında bir kırılma noktası olarak adlandırılmaktadır. Dönemin Sovyet başkanı Brejnev yapılan bu eylemle Taraki’nin dikta rejimi kurma hevesi olduğunu, ülkede oluşan siyasi ve halk krizinin de tetikleyicisi olacağını dile getirmiştir (Kaygusuz vd., 2021:103-116). Yeni Başkan Hafızullah Amin her ne kadar Moskova yönetimi ile ilişki içerisinde olmak istediğini, görüşmek istediğini dile getirse de Brejnev ve yönetimi buna yanaşmamıştır. Sovyet yönetimi tarafından yalnızlığa terk edilen Amin bunun üzerine dönemin ABD yöneticilerinden Archer Blood ile bir görüşme gerçekleştirmiştir (nsarchive.gwu.edu/, 2025). Sovyet yönetimi, bu görüşmenin ardından Afganistan yönetiminin, artık ABD’nin etkisi altına girdiği kanaatine vararak sınır hattına askeri yığınak yapma kararı almıştır. 27

Aralık 1979 yılında Sovyet yönetimi *Fırtına-333* adını verdiği operasyona başlamıştır. Böylece, on dokuz ayda üçüncü darbe ile karşılaşan Afganistan yönetiminin kronolojisi şöyle olmuştur: Nisan 1978 yılında, cumhuriyet rejimi lideri Muhammed Davud, Nur Muhammed Taraki öncülüğünde gerçekleştirilen darbe sonrasında öldürülmüştür. Eylül 1979'da Nur Muhammed Taraki ile Hafızullah Amin arasındaki çekişme, Amin'in darbesi ile sonuçlanmış ve Taraki öldürülmüştür. Aralık 1979'da ise Amin'in yaptığı bu darbe, Sovyetler tarafından gerçekleştirilen bir askerî müdahaleye dönüşmüş ve Hafızullah Amin indirilip kurşuna dizilerek öldürülmüş, ülkenin başına Sovyet yanlısı olduğu bilinen Babrak Karmal getirilmiştir. (*Milliyet*, 27.12.1979).

2.2. 2001 ABD Müdahalesi

ABD'nin Afganistan'a müdahalesinden önce sürecin başlamasına zemin hazırlayan olaylar zincirinin temelinde yatan nedene değinilmesi gerekmektedir. 11 Eylül saldırıları.

Suudi Arabistanlı zengin bir iş adamının oğlu olan, 1979 yılında Sovyetlerin Afganistan'ı işgali sırasında mücahit gruplarına katılan Usame Bin Ladin tarafından, 1988 yılında kurulan El Kaide (fbi.gov/history, 2025) örgütüne bağlı militanlar tarafından 11 Eylül 2001 tarihinde 4 uçak kaçırılmıştır. Kaçıran 19 militan dahil, 33 mürettebatın tümü ve New York Dünya Ticaret Merkezi ikiz kulelerine çarpan 2 uçakta 2753 kişi, Virginia'daki Pentagon binasına çarpan uçakta 184 kişi, Pennsylvania'daki boş bir bölgeye düşen uçakta ise 40 kişi olmak üzere toplamda 2996 kişi ölmüştür (bbc.com/turkce, 2025; history.navy.mil/, 2025). Gerçekleşen bu eylemin ardından, 12 Eylül'de yaptığı konuşmada ABD Başkanı George W. Bush, Usame bin Ladin'in baş sorumlu olduğunu belirtmiş; bu saldırıyı gerçekleştirenlerin, destekleyenlerin ve sorumluları koruyanların bedelini ödeyeceklerini ifade etmiştir (*Milliyet*, Dış haberler servisi, 12.09.2001).

Küresel ölçekte tepkilerin dile getirildiği bu eylem sonrasında, destekleri üzerine toplayan Başkan Bush, üyesi olduğu NATO'yu göreve çağırarak 5. Maddenin uygulanmasını talep etmiştir. Böylece, NATO'nun on dokuz ülkesinden parlamento liderleri, ABD'ye yapılan saldırının tüm İttifak'a yapılmış bir saldırı olduğunu ilan etme kararını onaylamıştır. Ayrıca, NATO hükümetleri "*ABD'ye bu vahşetin failleriyle başa çıkmak için her türlü diplomatik, politik ve gerekirse askerî araçları sağlamaları*" konusunda destekleme sözü vermişlerdir (Estrella R., 2001).

NATO; ihtilafların barışçıl yollarla çözülmesini kendisine görev edinmiştir. Diplomatik girişimlerin başarısız olması halinde, kriz yönetimi operasyonu düzenlemek için askerî güce sahiptir. Bu operasyonlar, NATO'nun kuruluş antlaşmasının toplu savunma maddesine (Washington Antlaşması'nın 5. Maddesi) dayanarak veya Birleşmiş Devletler emri altında tek başına yahut diğer ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği halinde gerçekleştirilir (nato.int/, 2025). 5. Madde; bir NATO Müttefikinin silahlı saldırıya uğraması halinde, İttifakın her bir üyesinin bu şiddet eylemini bütün üyelere karşı yapılmış bir silahlı saldırı olarak değerlendireceğini ve saldırıya uğrayan Müttefike yardım etmek için gerekli gördüğü eylemleri yapacağını hükme bağlamaktadır (nato.int/, 2025).

20 Eylül konuşmasında ise Başkan Bush; teröre karşı savaşın El-Kaide ile başladığını ve tüm dünyadaki terörist grupların kökü kazınana kadar devam edeceğini dile getirmektedir (archives.gov/, 2025).

7 Ekim operasyon öncesi konuşmasında ise Başkan Bush; Operation Enduring Freedom yani "**Süreklili** Özgürlük Operasyonu" resmi adıyla yapılacak operasyonun El kaide terör ağını yok etmenin yanında Taliban rejimine de son vermek olduğunu açıklamaktadır (georgewbush-whitehouse.archives.gov, 2025).

3. Milliyet ve Cumhuriyet Gazetelerinin Genel Profili

3.1. Milliyet Gazetesi Tarihçe

Milliyet gazetesi 11 Şubat 1926 yılında ilk defa yayın hayatına başlamıştır. Gazete o dönemde Siirt mebusu (vekil) olan Mahmut Soydan tarafından kurulmuştur. Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Ağaoğlu gibi dönemin önemli isimleri gazete yazarları arasındadır (Çeliker, 2024: 433-439). 1935 yılına gelindiğinde ise gazete Ali Naci Karacan'a geçmiş ve ismini TAN olarak değiştirmiştir. Süre içerisinde sol menşeli haber kaynağına dönen gazete zarar etmeye başlamış ve kapatılmıştır. 1950 yılında Ali Naci Karacan tek başına yine aynı isimle (*Milliyet*) gazeteyi yeniden

kurmuş ve yayın hayatına yeniden başlamıştır (Erdem, 2016: 293-314) 1955 yılında vefatı üzerine gazetenin yayın hayatı oğlu Ercüment Karacan tarafından devam etmiştir. O dönemde ise yazı işleri müdürlüğünü, daha sonra genel yayın müdürlüğü ve başyazarlığını 1 Şubat 1979'daki suikastla öldürülmesine kadar Abdi İpekçi yapmıştır. Gazete daha sonra iş insanı Aydın Doğan'a satılmış (1979-2011), son olarak ise (2011- ...) Demirören Holding bünyesinde faaliyetlerine devam etmektedir.

3.2. Cumhuriyet Gazetesi Tarihçe

Mustafa Kemal Atatürk, 5 Ocak 1924 İstanbul'daki gazeteler ve baş yazarları ile toplantı yaparak kafasında tasavvur ettiği gazeteyi anlatmış, fakat süreç sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Yunus Nadi'yi yanına çağırarak ikisinin de (*Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu 'Hâkimiyet-i Milliye', Yunus Nadi'nin kurduğu 'Yeni Gün'*) kurdukları gazetelerin başarılı olduğunu ve bundan sonra ise İstanbul Babıali'de düşmanlara karşı bir gazete çıkarılması gerektiğini ve bunun da adını *Cumhuriyet* koymak istediğini belirtmesi üzerine Yunus Nadi bu habere olumlu yanıt vermiştir. Böylece *Cumhuriyet* gazetesi Mustafa Kemal'in isteği ile 7 Mayıs 1924 yılında Yunus Nadi tarafından yayın hayatına başlamıştır. İlk yayında, sunuş yazısı yanı sıra Mustafa Kemal Paşa ile yapılan bir röportaja yer verilmiştir (cumhuriyetvakfi.org.tr/, 2025). Sunuş kısmında Yunus Nadi "*Türkiye Cumhuriyeti bir mücadelenin eseridir. Bu gazete o ruhun üzerine kurulmuş ve onun en temel amacı demokrasiyi savunmak ve düşmanlarına karşı savaşmaktır*" demiştir. 1925'te gazetenin Fransızca baskısı *Le Republique* adıyla çıkmış ve 1952'ye dek yayımlanmıştır (Yapar, 1998: 8).

Görüldüğü üzere her iki gazetenin de bir asra yaklaşan yayın geçmişi ve tecrübesi, seçilmelerini anlamlı kılmaktadır. Geniş ve erişilebilir arşivleri, kamuoyuna yön veren usta kalemleri ve fikirleriyle her iki gazete de günümüzde hâlâ etkisini sürdürmektedir. Bu bağlamda, seçilen konu doğrultusunda *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinin eş zamanlı yayınları üzerinden yapılan karşılaştırma yerinde bulunmuştur. Özellikle Afganistan bağlamında 1979 Sovyet müdahalesi ile 2001 ABD müdahalesine yönelik objektif yaklaşımları, dönemin anlaşılmasına katkı sağladığı için ayrıca önem taşımaktadır.

4. 1979 Sovyet Müdahalesinin Medyada Temsili (*Milliyet & Cumhuriyet*)

4.1. Köşe Yazıları ve Yazarlar

Bu bölümde, 1979'daki Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi, Türk basını için sadece askeri bir müdahale olarak değil, çok yönlü, ideolojik, stratejik ve küresel bağlamda farklı yazarlar tarafından analiz edilmiştir. Örneğin, müdahalenin Afganistan'daki rejim bozukluğu ve güç mücadelesi dışında, Sovyetlerin bölgedeki nüfuzunu artırmaya yönelik olduğu da ifade edilmiştir. Müdahale yalnızca Sovyetler ve ABD gibi iki süper gücün yarışı değil, bir denge kurma girişimi olarak değerlendirilmiştir. Türk basınında Afganistan müdahalesi sırasında gerçekleşen İran'daki gelişmeler de Türkiye'nin konum olarak önemine vurgu yapmıştır. Ayrıca yazılarda "direnişçi" olarak adlandırılan grubun ABD tarafından desteklendiği, yerel halk tarafından benimsendiği ve dini motivasyonlarına dikkat çekildiği görülmektedir. Bu sebeple, müdahale hakkında yapılan yorumlar; ideolojik çatışma, stratejik fayda, uluslararası diplomasi ve Türkiye'nin konumu gibi başlıklarla sürecin takipçilerine bilgi ve bakış açısı sunmuştur.

- **Sami Kohen (1928-2021)**

(Yorum – *Milliyet*)

Müdahalenin 2. gününde "*Değişik bir darbe*" başlığı ile Hafızullah Amin'in Nur Muhammet Taraki'yi askeri bir darbeye indirip öldürdüğünü ve aynı olayın onun da başına geldiğine vurgu yaptığı görülmektedir. Yazar ek olarak müdahale zamanında 10 bin askerin Afganistan'a indirildiğini ve müdahale sonrası başa geçen Babrak Karmal'ın ilk olarak "*Namuslu Müslümanlara işkence yapılıyor*" açıklamasına yazısında yer vermektedir (29.12.1979).

"*Kabil'deki darbenin iç yüzü*" yazısında, Sovyetlerin daha önce Macaristan ve Çekoslovakya'ya karşı yaptığı askeri müdahalelerin benzerliklerinden ve dönemlerinin öneminden bahsettiği görülmektedir. Yazarın önemli yorumları arasında ise Moskova'nın kısa süreli amacının ülkeyi denetim altına almak, uzun süreli hedefin ise nüfuz alanını tüm bölgeye yaymak olduğu ve bunun yanında girişimin sebebini de ABD'nin İran sorununa dalmış olması ve manevra alanlarının daralması dolayısıyla yolunun açıldığı vurgusudur (02.01.1980).

Soğuk savaşa dönüş mü? başlıklı yazısında, Detant (yumuşama) kavramını odak noktası yaparak batı ve doğu blokları arasında olan yumuşamanın kurbanının Afganistan mı olduğunu sorgulamaktadır. Bu darbenin sebebini yorumlarken Afganistan'ı kontrol altına almak, elde edilecek büyük avantaj ABD ve batı ile hatta bir kısım üçüncü dünya ülkeleri ile buluşmaya değer olduğunu vurgulamaktadır (05.01.1980).

“Tırmanma” başlıklı yazısında ise sürecin Avrupa ve Berlin'deki 50 ve 60'lı yıllardaki süreçlere benzetmekte olup bu sürecin tesirinin şok bir dalgaya dönmemesi için acilen tedbirler alınması gerektiğini belirtmektedir (08.01.1980).

“Neden Bu Sertlik” başlıklı yazısında, Sovyetlerin müdahalesi sonrasında ABD'nin gösterdiği tepkiyi ele alarak, bu tepkinin aşırı olup olmadığını ve amacının Moskova'yı cezalandırmak mı yoksa dur demek mi olduğunu sorgulamaktadır (12.01.1980).

(Dünyaya Bakış) *Desteğin sınırı...*; Başlıklı yazısında ise İran'dan sonra Afganistan'daki olayların Türkiye'nin jeopolitik öneminin arttığını ve bu önem dolayısıyla yapılacak yardımların birtakım sınırlamalarının olduğunu, aşırı ümitlere kapılmanın hatalı olacağı uyarısını yapmaktadır (17.01.1980).

“Komisyona Havale mi?” başlıklı yazısında, 11. İslam Konferansı'nda Afganistan meselesine ilişkin yapılan açıklamalarda yumuşak bir dil kullanıldığını, buna karşılık ABD'nin İran'a yönelik tutumunda ise sert bir üslubun benimsendiği, fakat Tahran'ı doğrudan suçlayan ifadelerden kaçınıldığını görülmüştür (05.05.1980).

- **Ergun Balcı (1931-1999)**

(Politikada Sorunlar – Cumhuriyet)

“Afganistan Dramı?” yazısı Amerika'nın İran ve Basra körfezi müdahalesi hazırlığında olduğuna vurgu yapmakta ve Moskova'nın çıkarlarını dile getirirken sorular sormaktadır. Örneğin; dikkat çekici bir soru olarak Afganistan'a müdahalenin fetih yoluyla devrim ya da başka bir deyimle *“Sosyalizmi süngü ucuna yerleştirme çabası şeklinde nitelendirilebilir mi?”* ifadesini kullandığı görülmektedir. Yazar aynı soruya cevabını Troçki'nin bir sözüyle vermektedir; *“Sosyalizmin süngü ile yerleştirilebileceğini sanmak en büyük çılgınlıktır”* (01.01.1980).

“Afganistan konusunda görüş ayrılığı” yazısındaki birinci görüş sürecin Orta Doğu ve Batı Avrupa'yı ilgilendirmekte yani diğer bir deyişle dünya çapında bir denge değişikliği olduğunu vurgulamaktadır. Bu görüş ABD yönetimi tarafından savunuluyor. İkinci görüş ise sürecin dünya çapında değil yöresel olup Sovyetlerin oyunbozanlık ettiğini ikinci bir soğuk savaş yerine serinkanlı ve kararlı bir tutumla yumuşama politikasına uymaya zorlamak gerektiğini ifade ediyor. Bu görüş İngiltere dışındaki Batı Avrupa ülkeleri ve özellikle Fransa ve Federal Almanya tarafından da paylaşılmaktadır (19.02.1980).

“Afganistan'da neler oluyor?” yazar 20 Temmuz'daki seçimler üzerine yazısını paylaşırken *“bayrak ve halk”* grupları hakkında açıklama yapmaktadır. Bayrak grubunu Başkan Karmal temsil ettiği ve Sovyet müdahalesi ile devrilen Hafızullah Amin'in ve Amin'in öldürttüğü Taraki'nin ise halk grubunu temsil ettiğini vurguluyor. Babrak Karmal'ın kurduğu yeni yönetimde Bayrak grubuna öncelik verdiğini ifade etmektedir (31.07.1980).

- **İlhan Selçuk (1925-2010)**

(Pencere – Cumhuriyet)

“Afganistan ve ötesi...” yazar Afganistan olaylarını doğru şekilde anlamak için, 1) *İdeoloji*, 2) *Politika*, 3) *Strateji*, 4) *Taktik* olmak üzere dört ölçütte değerlendirdiği görülmektedir (02.01.1980).

- **Ali Sirmen (1939-2024)**

(Dünyada Bugün – Cumhuriyet)

“Ya bu ne?” Afganistan olaylarını Menderes-Bayar döneminin, ABD ile Eisenhower sürecini örnekleyerek bir Amerikan propagandası ifadesiyle değerlendirirken, Türkiye'nin bu süreçte Amerikan stratejisini takip ettiğini vurgulamaktadır (05.01.1980).

“Yeni soğuk savaş mı?” başlıklı yazısında yazar, bu dönemin faturasını tüm dünyanın ödeyeceğini ama en ağır bedeli ise az gelişmiş ülkelerin ödeyeceğini dile getirmektedir (07.01.1980).

“Yumuşama ve Sovyetler” Sovyetlerin yumuşamaya üç nedenle bel bağladığını ifade ederken bunların; ideolojik savaştan vazgeçmeden bunu ekonomik olarak devam ettirebileceği, silahlanma yarışının yavaşlaması Sovyet ekonomisine yarayacağı ve son olarak uluslararası ticaretin gelişmesi, olduklarını belirtmiştir (09.01.1980).

- **Mehmet Ali Birand (1941-2013)**

“Afganistan sınırından bildiriyor – Milliyet” manşetinde yazar *“Çin Afgan direnişçilerine silah yardımına başladı”* başlıklı ilk yazısında, çeşitli alt başlıklarla bölgeden haberler paylaşıyor. Çin’in Sovyet birliklerine karşı direnişçilere silah desteği sağladığı, 50bin Sovyet askerin belli bölgeleri ele geçirdiği, gerilla direnişçilerin lidersizlik dolayısıyla çözümler yaşadığı gibi konulara değindiği görülmektedir (06.01.1980).

“Afganistan’da direniş iç savaşa dönüştü” başlığında bazı Afgan birliklerinin direnişçi gerillaların saflarına geçtiğini ve Sovyetlere karşı tek umudun Çin ve ABD desteği olduğunun üzerini çizmektedir (07.01.1980).

(Kabil’den bildiriyor) *“Gerillalar bazı illeri geri aldı”*; Baglan ve Kunduz bölgesine girildiği ve çatışmaların Pakistan sınırında da devam ettiğini belirtmektedir (09.01.1980).

“Rusların kurtarmaya geldik” dediği Afganlı Rus’tan kurtulmak istiyor, başlığı içerisinde Türkiye hükümetinin de yeni Afgan rejimiyle ilişkilerini dondurduğu haberini vermektedir (11.01.1980).

(Afganistan’ı anlatıyor); Yeni tank birlikleri gelirse Sovyetlerin sıcak sulara inmek istediği anlaşılabilecek başlığı ile sürecin daha sert geçeceğini dile getirdiğini görülmektedir (12.01.1980).

Afganların dinine dokunulmaz ve gerçek hizmet getirilirse rejim yerleşir. Karmal yönetiminin en önemli psikolojik sorunu ise Sovyet varlığının ülkede bulunması ve dağlardaki gerillalar olduğunu dile getirmektedir (13.01.1980).

“Sovyetlerin tüm Afganistan’ı kontrol etmesi imkânsız”, Afgan dağlarından verdiği örnekle bu durumun gerillalar için zor olduğu kadar Sovyetler için de zor olacağına vurgu yapan yazar, süreç içerisinde gerillaların alacağı dış desteklerin de Sovyetleri zor durumda bırakacağına değinmektedir (14.01.1980).

“Afganistan süper güçlerin çıban başı olarak kalacak” başlıklı yazısında, birçok gözlemcinin ise *“şimdi de Belucistan’da olaylar bekleniyor, Batı’nın uygulayacağı ekonomik politik yaptırımların etkisi olmayacak, ancak her an patlatılabilecek bir saatli bomba çalışmaya başlatıldı”* şeklinde değerlendirmelerde bulunduğu; yazarın ise doğu-batı ilişkilerinde yumuşama anlamına gelen *“Detant öldü, yaşasın silahlanma”* alt başlığıyla yazısını sonlandırdığı görülmektedir (15.01.1980).

“Türkiye’ye bakarak bölgemizde yeni güç dengeleri, yeni güçler, oluşumlar geliyor” başlığında etrafımızda gerçekleşen uluslararası olaylara gözlerimizi kapamanın ileride pahalıya mal olacağını dile getiriyor. Yazar, başka ülkelerden bakınca *“Türkiye çok ileri ve sağlam bir ülke”* şeklinde ifade kullanmaktadır (16.01.1980).

(İran’dan bildiriyor); *“İran Afgan gerillalara maddi yardım yapar”* başlığında bölgeden aldığı haberler sonucunda Sovyetler birliklerini çekmediği takdirde böyle bir yardımın kaçınılmaz olacağını paylaşmaktadır (21.01.1980).

(İslamabad’dan bildiriyor); Türkiye İslam Konferansı’nda Sovyetlere karşı herhangi bir eyleme girmeyeceğini bildirecek (27.01.1980),

İslam Konferansının ortak kararının *“Sovyetlerin Afganistan’dan çıkması”* şeklinde olduğunu bildirmektedir (30.01.1980),

Türkiye’nin İslam Konferansı’nda alınan bazı kararlara uymayacağını dile getiriyor. Bunlardan bir tanesi ise Şeriat kanununu ülkenin politik ve sosyal yaşantısına sokan İran ile dayanışma içinde olduklarını belirttikleri bölüm bulunmaktadır (31.01.1980).

- **Burhan Felek (1899-1982)**

“Bir İslam memleketi gitti biri de gitmek üzere” başlığında şöyle bir cümle kullanıyor: *Aziz okuyucularım insanlığın rahatını ve insanların eşitliğini savunduğunu daima söyleyen sulha aşık Rusya 50.000 askerle Afgan’a girmiştir ve bu büyük memleketi zapt etmiştir. Bunu onun elinden kurtaracak kuvvet ancak Amerika’dır* (12.01.1980).

- **Çetin Altan (1927-2015)**

(Şeytanın gör dediği – Milliyet); *“1963’teki Afganistan’dan birkaç çizgi”* başlıklı yazısında yazar, Afganistan maalesef kendi sorunlarını çözemedi, kimse de onun sorunlarını çözmemesine insanlık adına yardımcı olamadı, orta ve yakın doğuda hızlı bir değişim sürecine girdik kendi sorunlarını çözmekte gecikmiş toplumların süperlerinin stratejilerine göre bir hayli zorlanacakları bir süreç içindeyiz, ifadelerini kullanmaktadır (12.01.1980).

“Amerika’*dan beklediği anlayış*” başlıklı yazısında, Amerika’nın kendine yararlı saydığı strateji ile eski hatalarını yinelenmemesinde, insanlığın geleceği adına bunun tarihsel bir sorumluluk olduğunu dile getirmektedir (14.01.1980).

- **Savaş Ay (1954-2013)**

(Savaş Ay bildiriyor – Milliyet); “Çinli bakan göçmen kampında yeni doğan bebeğe Zafer adını verdi” başlığı ile Çin dışişleri Bakanı’nın Pakistan Afgan sınırına 100 km doğudaki bir göçmen kampına gittiğini ve göçmenlerle sohbet ettiğini yazmaktadır (21.01.1980).

(Rawalpindi’den bildiriyor); *Altı Afgan mücahit örgütünün birleşti*” başlıklı yazısında bu birleşimin amaçlarının; 1) Ülkeyi yabancı rejimden kurtarmak, 2) İnsan hakları ve özgürlüğe saygılı gerçek bir İslam devleti kurmak, 3) Ülkelerini korumak için çarpışan İslam örgütleri ile ittifak kurmak, 4) İttifakın yöneticilerinden oluşan bir konsey oluşturmak, olduğunu sıralamaktadır (28.01.1980).

(Hindikuşa’ki Savaş (Ay) anlatıyor); yazarın bir Sovyet askeri ile yaptığı konuşma yazısı karşımıza çıkmaktadır. Yazısına “Sovyet askeri: Durduğumuz yer çok tehlikeli halk düşmanları ateş ediyorlar” cümlesi ile başlıyor. Ve askerin halk düşmanlarından Afgan halkını korumak için burada olduklarını dile getirdiğini ifade etmektedir (01.01.1980).

“Emperyalı kovmuş bir ulusun gazeteciyim, deyince tüm kapılar açıldı” başlıklı yazısının hikayesi ise Afganistan’a girmek istediğini fakat hiç kimsenin yardımcı olamayacaklarını ifadesi üzerine, yine de adını ve kaldığı oteli yetkililere bildirdikten sonra gece yarısı telefonunun çalmasıyla başlar. Arayan, direniş cephesinden sorumlu bir askerdir. O an, karşısındaki askere Afgan halkının emperyalizme karşı verdiği mücadeleyi görmek ve dünyaya duyurmak istediğini söyledi. Bunun üzerine, direnişin generallerinden Rabbani, ona bir cip ve bir rehber tahsis etti ve vedalaşırken şöyle dedi: “Yarım yüzyıl önceki Türkiye tarihini burada, canlı canlı göreceksin” (02.02.1980).

Hava şartlarının zorlu olduğu günlerle ilgili yazısında “Afganlı yurtseverler Rusya’dan çok kıştan korkuyorlar” vurgusuyla bölgenin geçirdiği iklim değişikliği etkisini ifade etmektedir (03.02.1980).

Yazar gerillaların silah depolarını 8-10 yaşlarındaki çocukların beklediğini, ellerine verdikleri düdüklü araçlarıyla tehlikeyi haber etmeleri ile ilgili görevlendirildiklerini ve çocukların bu görevi de gönüllü olarak yaptıklarını öğrenmektedir (04.02.1980).

Afgan gerillalarının vur-kaç yöntemini kullanarak Rusları şaşırttıklarını belirtiyor. Bu arada görüşmeleri esnasında konuştuğu askerlerden bazılarının üniversite kürsülerinden cepheye geldiklerini yazısında belirtmektedir (05.02.1980).

Kamp Komutanı Yüzbaşı Hanif ile yaptığı konuşmasında: “Döndüğünde bizi yazacaksın, dünyada sömürücülük, işgal ve vahşet sürüyorsa umut da sürüyor; yiğitlik kahramanlık, fedakârlık da sürüyor diyeceksin. Bizi karşılarında güç olarak kabul etmeyenlere neler yaptığımızı anlatacaksın” dediğini ifade etmektedir (06.02.1980).

4.2. Yerli ve Yabancı Ajans Haberleri

Bu bölümde, dönem boyunca ulusal ve uluslararası basın üzerinden bölgeden aktarılan haberlerin, hangi ajanslar veya kurumlar aracılığıyla iletiliği belirtilerek; ilgili haberler, başlıklar ve açıklamalar eşliğinde sunulacaktır. Seçilmiş olan gazetelerin yerel ve uluslararası haber servisleri dışında; İHA, AA, İngiltere’den *The Observer*, BBC (Londra), Reuters, Yeni Delhi-AP, Tahran-Ajanslar ve Belgrad AP ajanslarından sağlanan haberlerden faydalandığı görülmektedir.

Müdahalenin başladığı ilk andan itibaren *Milliyet* gazetesinin (dış haberler servisi) “Afganistan’da darbe oldu” başlığı göze çarparken, *Cumhuriyet* gazetesi (dış haberler servisi) Hafızullah Amin’in kurşuna dizilerek öldürüldüğü ve yerine Sovyet yanlısı olduğu bilinen Babrak Karmal’ın geçtiği haberini paylaşıyordu. Yılın son günlerine doğru gerçekleşen müdahalede Afganistan’da 19 ayda üçüncü darbenin olduğu haberi görülmektedir (*Milliyet*, 27.12.1979). Amerikan Başkanı Jimmy Carter Sovyet lider Brejnev’i arayarak müdahaleye tepki gösteriyor ve askerlerini geri çekmesini söylüyor. Dönemin CHP başkanı Bülent Ecevit’in süreç hakkında yorumuna değiniliyor: “Kaygı verici olaylardır ancak resmi herhangi bir bilgi almış değilim. Şu anda size bilgi verecek durumda değilim gelişmeleri takip ediyorum” dediğini dile getiriliyor (*Milliyet*, 27.12.1979).

Yeni yıl itibariyle paylaşılan ilk haberlerde ise NATO’nun Sovyetlere karşı alınacak önlemleri konuştuğu, 1980 yılı Moskova Olimpiyatlarını boykot edilip edilmeyeceği ve İngiltere’nin yeni Afgan yönetimini kabul etmeyeceği haberleri görülmektedir (*Milliyet*, 01.01.1980). *Milliyet*-Frankfurt bürosu

ise Dışışleri Bakanı Hans Genscher'in: "Sovyetlerin Afganistan'a karşı yürüttüğü askerî harekât ulusların barış içinde yaşamalarını bölünmezliğini ve hürriyetlerini yaralamakta" olduğunu dile getirdiği bildirilmektedir. Ve yine aynı büro haberine göre Bakanın; Kabil büyükelçisini ve bölgede çalışan, eğitim gören 182 vatandaşı Bonn'a geri çağırdığı belirtilmektedir. Yunanistan Başkanı Andreas Papandreu'nun Sovyet işgalini kınadığını ve buna ek olarak ABD ve NATO'nun Sovyetleri eleştirmeye hakkının olmadığını dile getiriyor (*Milliyet*, Mustafa Gürsel, Atina, 05.01.1980). *Cumhuriyet-New York Ajanslar* haberine göre Hindistan'ın Sovyet müdahalesini desteklediği, Fransız ve İtalyan komünist partilerinin müdahaleyi kınadığı bildiriliyor. İngiltere'de *The Observer* gazetesi "Dış haberler servisi" olarak yayınlanan haberinde "Türkiye Afganistan olaylarında soğukkanlı davranıyor" başlığı göze çarpıyor (21.01.1980). Hindistan Ankara Büyükelçiliği "İHA" ile yaptığı röportajda müdahaleyi nasıl değerlendirdiği soruluyor ve büyükelçi cevaben: "Afganistan'daki yıkıcı süreci kesinlikle onaylamadıklarını Sovyetler Birliği'nin asker çekme konusu sözlerine güvendiklerini bu söze inanmamak için hiçbir neden görmediklerini" dile getiriyor (*Cumhuriyet*, 14.02.1980). Profesör Mümtaz Soysal'ın, Afgan cezaevinde Amin'in emriyle Taraki'yi öldüren generalle görüştüğünden ve generalin, Taraki'yi boğarak öldürdüğünü söylediğinden söz edilmektedir (*Milliyet*, 19.02.1980).

Sovyet müdahalesinden bu yana Afganistan'da 40bin kişinin öldürüldüğü haberi paylaşılmaktadır (*Cumhuriyet*, Dış haberler, 18.03.1980). *BBC* (Londra) haberine göre Afganistan'daki çatışmalardan kaçan ulusal futbol takımının yedi oyuncusunun Almanya'ya sığındığı yazılmaktadır (*Cumhuriyet*, 20.03.1980).

Milliyet; Nisan ayı sonunda gerçekleşen Kabil merkezinde yoğunluklu kız öğrencilerin oluşturduğu eylemlerde Sovyetler ve yeni rejim aleyhine gösteri yaptığını ve gösterilerde 'Sovyetlere ölüm', 'kahrolsun Karmal', 'Ruslar defolun' gibi sloganlar attığını belirtiyor (*Yeni Delhi-AP*, 30.04.1980)

Milliyet; *Reuter- AA* haber ajansının verdiği bilgiye göre İran ve Pakistan güvence verilse Ruslar Afganistan'dan ayrılabilir başlığıyla karşımıza çıkıyor (18.05.1980).

Cumhuriyet; Resmi bir ziyaret için Amerika'da bulunan Ürdün kralı Hüseyin'in Başkan Carter'a Sovyetler birliği Orta Doğu'da etkin rol oynamalı ifadesini kullanıyor ve bunun yanı sıra Filistinlilere özerklik vermek bir vatan sağlamak için de aracılık etmesi gerektiğini dile getiriyor (*AA*, 22.06.1980).

Cumhuriyet (Dış haberler servisi); Afgan Hükümeti'nin hac için Arabistan'a gidecek olan adayların karayoluyla gitmelerine izin verdiğini belirtiyor (12.07.1980). Aynı ay içerisinde eşzamanlı olarak İran'da darbe girişimi yapmaya çalışan beş hava subayının idam edildiğini belirtiyor (Tahran-Ajanslar, 21.07.1980). Başkan Karmal'ın konuşmasını manşet olarak paylaşıırken, "Suudi Arabistan bir İslam ülkesi değil İslam'ın düşmanlarını destekleyen bir ülkedir" ifadesine yer veriyor. Ve yine Karmal, Afgan halkının dini duygularına saygı göstermekte kararlı olduğunu, ilerici devrimci teorinin ise İslam'ın temel ilkeleri ile çelişmediğine vurgu yapmıştır (27.07.1980).

Milliyet; UNESCO Konferansı'nda Afgan delege Muhammet Aktiawal, Babrak Karmal yönetimini eleştirdiği gibi Rus tanklarının ülkedeki kadınları, çocukları ezdiğini ve 1 milyondan fazla Afgan'ın Pakistan'a kaçmak zorunda kaldığını, Afganistan'ın her geçen gün daha da kötüye gittiğini röportajda dile getirmiştir (Belgrad AP, 26.10.1980).

4.3. Eşzamanlı Uluslararası Gelişmeler ve Basına Yansıyan Görüşler

Sovyet müdahalesinin yaşandığı dönemde, uluslararası alanda ve çevre ülkelerde meydana gelen çeşitli siyasal ve toplumsal gelişmelere de tanıklık edilmiştir; bu bölümde, söz konusu döneme denk gelen bu olaylar ve ilgili haberlere yer verilecektir.

Hindistan'da 350 milyon seçmenin sandık başına gideceği haberinde geçmiş dönem Başkanlardan İndira Gandhi'nin tekrar başkan olabileceği dile getirilmektedir (*Cumhuriyet*, Dış haberler servisi, 03.01.1980).

İran'ın seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Beni Sadr'ın Fransız *Le Monde* gazetesine verdiği röportajda; "İran'da şiddetten arındırılmış özgürlükçü bir demokrasi kurulacaktır" sözlerine yer vermektedir. Gazetenin bir başka başlığında ise Beni Sadr'ın ülkenin ekonomik beyni olarak kabul ediliyor şeklinde haber karşımıza çıkmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın model olarak ise fabrikalarda Tito'nun özyönetim kuramını andırır biçimde işçi konseylerinin kurulması gerektiğini savunduğundan bahsetmektedir (*Cumhuriyet*, Dış haberler servisi, 29/30.01.1980).

Türkiye'de ise Orta ve Güneydoğu Anadolu sel altında kalarak Adana, Çukurova'da 79 köyün boşaltıldığı can ve mal kaybının olduğu manşetlerden karşımıza çıkmaktadır (*Cumhuriyet*, 29.03.1980).

Haftalardır komada olan Yugoslav Devlet Başkanı General Tito'nun öldüğü haberi ve yedi günlük ulusal yas ilan edildiği manşetlerde paylaşılmaktadır (*Cumhuriyet*, 05.05.1980).

İsrail ve Mısır'ın, Filistin özerkliği için görüşmelere yeniden başlama kararına vardığı belirtilmektedir (*Cumhuriyet*, Dış haberler servisi, 03.07.1980).

Nahum Goldman ile gerçekleştirilen röportaj bölümünde; Goldman'ın Siyonizmin önde gelen liderlerinden biri olduğunu, uzun yıllar Dünya Yahudi Kongresi'nin başkanlığını yürüttüğünü, İsrail Devleti'nin kuruluşu için büyük mücadele verdiğini ve Ben Gurion'dan Başbakan Begin'e kadar tüm İsrail yöneticileriyle yakın ilişkiler içinde bulunduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, Başbakan Begin'in işgal altındaki Kudüs'ü İsrail'in başkenti yapma kararı ile tırmandırdığı gerginlik politikasının, Orta Doğu'da yeni kuşku ve endişe bulutlarının toplanmaya başladığı bir döneme denk geldiği vurgulanmaktadır. Goldman'ın bu süreçte İsrail yönetimine yönelttiği eleştiriler önem taşımakta olup, söz konusu eleştirilerini "*Arap dünyası ancak tarafsız bir İsrail'i kabul edebilir*" ifadesiyle dile getirdiği belirtilmektedir (*Cumhuriyet*, 03.08.1980).

Fas Kralı II. Hasan'ın "*İsrail Filistin devletini kabul ederse, Filistin Kurtuluş örgütü İsrail'i tanıır*" ifadesini kullandığı belirtilmektedir (*Cumhuriyet*, AA, 23.09.1980).

Irak İran'a savaş açtı (*Cumhuriyet*, Dış haberler servisi, 23.09.1980).

Irak'ın dört günlük ateşkes önerisi İran tarafından reddedildi. Haberde, İran-Irak Savaşı'nın gelecekteki savaflara örnek teşkil edebileceği ve Humeyni'nin Irak rejimini devirmeyi amaçladığı vurgulanmaktadır. Saddam Hüseyin'in ise petrol bölgelerini hedef aldığı belirtilmiştir. Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt liderleri, savaşın sonucundan bağımsız olarak Körfez ülkelerinin zarar göreceğini ifade etmektedir. Cengiz Çandar'ın haberinde, "*Irak Humeyni'nin gücünü iyi hesaplayamadı*" başlığı altında, İran'ın bu savaşın arkasında süper güçlerin (ABD ve SSCB) desteği olmadan Irak'ın böyle bir girişimde bulunamayacağını düşündüğü aktarılmaktadır. İran'a göre bu savaş, İslam ile emperyalizm arasında bir mücadeledir. Ayrıca savaşın, Filistin sorununu geri plana iterek İsrail'in elini rahatlattığı ve nihayetinde İran İslam Cumhuriyeti'nin çökmesiyle Batı yanlısı bir yönetimin iş başına geçmesinin hedeflendiği vurgulanmaktadır (*Cumhuriyet*, Dış haberler servisi, 03.10.1980).

5. 2001 ABD Müdahalesinin Medyada Temsili (*Milliyet & Cumhuriyet*)

5.1. Köşe Yazıları ve Yazarlar

Bu bölümde, 2001 yılında gerçekleşen Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan müdahalesi, Türk basınında tıpkı 1979'daki müdahale gibi ideolojik, siyasi, askeri ve sosyolojik olarak çok kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Örneğin, 11 Eylül saldırılarından sonra Amerika'nın sabırlı ve dikkatli bir şekilde hareket ettiği, hızlı bir tepki vermediği dile getirilmiştir. Türkiye, bu süreçte özellikle NATO içerisindeki yeri, Müslüman bir ülke kimliği ve Afganistan ile tarihsel bağları dolayısıyla önemli bir aktör haline gelmiştir.

Ayrıca yazılarda, 1994 yılında kurulan ve yönetimin başında bulunan Taliban rejiminin tehlikeli, radikal bulunduğu ve insan haklarına saygı bağlamında yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte, ABD Başkanı'nın "Haçlı Seferi" vurgusuna rağmen, müdahalenin din ve medeniyet çatışması kapsamında değil, terörle mücadele şeklinde değerlendirildiğine de değinilmiştir. Afganistan'da görev yapan Türk gücünün varlık sebebinin ise aynı dine mensup olmaları, dolayısıyla İslam'a karşı değil kötülüğe karşı bir duruş olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca 1979 müdahalesinde olduğu gibi 2001 müdahalesinde de Sami Kohen, Ali Sirmen, İlhan Selçuk gibi meşhur kalemlerin yazılarına yer verilmektedir.

• Sami Kohen (1928-2021)

(Yorum – *Milliyet*)

Yazar köşesinde "*Dünyanın kafası karıştı*" başlığıyla 11 Eylül terörist saldırısı üzerinden zaman geçmesine rağmen Washington'ın fevri hareket etmeyip sabır stratejisini tercih ettiği ve dolayısıyla vereceği karşılığı (ki mutlaka verecektir) aceleye getirmeden iyice hesaplayarak uygulayacağı anlaşılıyor, ifadelerine yer vermektedir (01.10.2001).

Başbakan Ecevit'in Afganistan sorununun yanı sıra Filistin İsrail çatışmalarının da aldığı yeni boyuttan kaygılı olduğunu dile getirmektedir (07.10.2001).

“Ne fazla aktif ne de ürkek” başlıklı yazısında Türkiye’den Afganistan harekâtı ile ilgili destek istenmesi takdirinde Amerika’ya destek olabileceğini ifade eden yazısı karşımıza çıkmaktadır (10.10.2001).

“İKÖ’den mesajlar” başlıklı yazısında, İslam Konferansı Örgütü’nün toplantısı esnasında konuşulan konulardan birinin de bölgedeki pek çok İslam ülkesinin Taliban’a sadece çağ dışı değil aynı zamanda tehlikeli bir güç olarak gördüğünü dile getirilmektedir (11.10.2001).

“Sadece savaş yok...” son olayların güvenlik tüketen değil aksine güvenlik üreten (Türk ordusunun gücü ile alakalı bu durum) Türkiye’ye ihtiyacın arttığı bir dönemde AB’nin bu konuda daha uzlaştırıcı davranacağı umudunu veriyor yorumunu yapmaktadır (13.10.2001).

“Risk çok ama...” başlığıyla süreci değerlendirirken Taliban rejimi Afganistan’da yalnızlığa itildiğini Amerika’nın stratejisinin Afganistan’da geniş bir kara harekâtı olduğunu ve Taliban karşıtı Afgan güçlerinin kazanmasına yardımcı olmak olduğunu dile getirmektedir (01.11.2001).

“Barış Savaş’tan daha zor” yazısında örnek olarak Afganistan’daki olayların medeniyetler çatışmasındaki senaryolardan çok daha farklı biçimde cereyan ettiğini ifade edilmektedir (11.12.2001).

“Afgan deneyimi” başlığı ile Talibanı kolayca egale eden dış güçlerin çok geçmeden Afganistan’da barış’ı ve halkın gönlünü kazanacağını umduğunu belirtilmektedir (27.12.2001).

• Hasan Cemal (1944-...) (Milliyet)

“Düşmanımın düşmanı dostumdur” zihniyeti başlığı altında süreci değerlendirdiği görülmektedir (09.10.2001).

“Asker göndermenin nedenleri üzerine bir yazı...” başlıklı yazısında, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kırıkoğlu’nun bir konuşmasında *“NATO dünyada sorunlu bölge olarak 16 yer saptamış durumda bunlardan 13’ü Türkiye’nin çevresinde”* ifadesine vurgu yapmaktadır (03.10.2001).

“Taliban’ın çöküşü niye mi hayırlı oldu?” başlığı ile yeni süreci değerlendiren açıklamalarda bulunmaktadır (11.12.2001).

Pakistan İslamabat şehrinden süreci takip ederken yoğunluğu Peştun olan bölgede Ladin’in bir kahraman gibi görüldüğünü ve halkın şöyle bir ifade kullandığını aktarmaktadır; *“Rakip güçlü ise Peştun sabreder saklanır ve bekler, bu bir kültürdür”* (07.03.2002).

Faysal camisinde Pakistanlılarla yaptığı konuşmalarında halkın Taliban taraftarı olduğunu ama *“önce ekmek, sonra Pakistan ve daha sonra Afganistan”* dedikleri belirtilmektedir. Konuştuğu kişilerden bir tanesi ise *“Bin Ladin ABD için sadece bir bahanedir”* ifadesini kullandığını aktarılmaktadır (08.03.2002).

“Yönetimin Kabil dışında otoritesi yok” başlıklı yazısında Peştun kökenli olmasına rağmen Hamit Karzai’nin güven vermediğini dile getirirken, halkın şu esprisini *“Paris’e Londra’ya gidiyor iyi güzel ama Kandahar’da gelse”* yazısına eklediği görülmektedir. Ve son kısımda ise barışın savaştan daha güç olduğunu vurgulanmaktadır (09.03.2002).

Afgan ordusundan emekli bir generalle yapılan görüşmede ifade edilen; *“Savaş biterse Afganistan aç kalır; çünkü savaş demek para demek, büyük güçlerin taşeronlara silah ve para sağlaması ise burada aş ve iş anlamına gelir”* sözleri gibi dikkat çekici açıklamalara yer verilmiştir (11.03.2002).

Afgan Barış Gücü İngiliz Komutanı John McCall ile yapılan görüşmede; Afganistan’ın barış için kaderine terk edilmesinin yeniden savaşa yol açacağını belirterek, bölgede radikal İslam, köktendinci terör ve Ladinizmin her an güç kazanabileceği endişesini dile getirmiş, 11 Eylül’ü bunun en önemli kanıtı olarak göstermiştir (14.03.2002).

“Anlayana 11 Eylül ve Afgan Dersleri” başlıklı yazı serisinde, son on gündür gerçekleştirilen Afganistan ziyaretleri ve yapılan değerlendirmelerle, Afganistan’ın geleceğinin aslında bizim geleceğimiz olduğu; bu topraklarda barış ve huzurun sağlanmasının, bizim barış ve huzurumuz anlamına geldiği vurgulanmakta, baskıcı ve faşizan rejimlerin ortak zihniyet taşıdığı belirtilerek Stalin, Bin Ladin, Molla Ömer, Miloseviç ve Goebbels gibi isimlerin tümü aynı çizgide gösterilmektedir (16.03.2002).

Afganistan’ın mücadele ve savaş dolu makus tarihini yenemediği takdirde Ladinizm veya Talibanizm’in kazanacağı vurgulanmaktadır (05.04.2002).

“Türkiye orta Asya’yı boşladı mı?” derken yazısında Ahmet Yesevi’nin duruşuna, Alparslan Türkeş ve Devlet Bahçeli merkezli Türkçülük bakışına, ülkücü harekete öncülük verirken MHP’nin ülkü sloganı olan *“Tanrı dağı kadar Türk Hira dağı kadar Müslüman”* açıklaması üzerine tarihsel bir süreçten bahsedilmektedir (11.04.2002).

“Umutla nefret...Ya da New York'ta Kabil'i hatırlamak” yazısında New York'tan bildiren yazar 11 Eylül'de gerçekleşen anma programında gerçekleşen konserde dikkatini çeken ‘Nefret kazanamaz’, ‘Zafer umudun olacak’, ‘Özgürlük kazanacak’ gibi yazılı pankartların olduğunu dile getirmektedir. Ve yazının sonunda “New York'ta Kabil'i hatırladım bakalım Washington'da aklıma neler gelecek” ifadesiyle yazısını bitirmektedir (13.09.2002).

- **Ali Sirmen (1939-2024)**

(Dünyada Bugün – Cumhuriyet)

“Nihayet savaş” başlığı ile “son zamanlarda bu tür tiplere pek rastlanmıyor artık Teksaslı kovboy George Bush yanına yardımcı oyuncu olarak Tony Blair'ı aldı” ifadelerine yer vermektedir (09.10.2001).

- **Taha Akyol (1946-...)**

(Objektif – Milliyet)

Yazar farklı bir pencere açarak sürecin böyle devam etmesi durumunda 2-3 ay sonra Irak operasyonu olabileceğini dile getirmektedir (10.10.2001).

“Geçici hükümet” yazısında, teröre karşı bir mücadele olduğunu ve tek çözümün ise geçici bir hükümet kurulması gerektiğini belirtmektedir (11.10.2001).

“Taliban ve İslam” başlıklı yazısında ilahiyat doçenti Mehmet Ali Büyükkara ile konuşmasına yer vermektedir. Konuşmalarından örnekle Büyükkara diyor ki; *mesela kadınlara İslam adına çalışma yasağı getiren Taliban savaştan sonra dul kalan 400.000 Afgan kadının halini ve istikbalini düşünmez. Sağlık kurumlarında doktor ve hemşire okullarda bayan öğretmen yokluğundan dolayı yaşanacak sorunları hiç akıllarına getirmez. Bu nasıl kafadır?* (12.10.2001)

- **İlhan Selçuk (1925-2010)**

(Pencere – Cumhuriyet)

“Tuhafiye” yazısında, *beyaz adam orta Asya'yı yeniden keşfediyor.*

İnsancığın dini neydi? İslam.

Peki İslam ilkel bir din miydi?

Beyaz adam ne diyordu? En iyi Kızılderili ölü Kızılderili.

Beyaz adam yaman, uzaya çıktı, dünya beyaz adama dar geliyordu.

Ve son olarak da en iyi Afganlı hangisiydi en iyi Afganlı ölü Afganlı mı? Uygar ile ilkel arasındaki hesaplaşma tarih boyunca her zaman tuhaf olmuştur; kelimeleri ile yazısını bitirmektedir (14.10.2001).

“Türban kavgasına benzemez bu...” başlığı ile Kuzey İttifakı'nın Kabil'e girmesini bölgedeki halkın verdiği tepkileri eleştirerek “Kabil artık Müslümanların elinden çıktı da kâfirlere mi geçti?” sorusu ile yeryüzünde 1,5 milyar Müslüman'ın olduğunu ve Müslüman coğrafyada en güzel Müslümanlığın Türkiye'de yaşandığını ve “Müslümanlık devlet zoru değildir gönülden inançtır” ifadesini kullanmaktadır (15.11.2001).

Devam etmekte olan müdahale ve tepkileri “Yeni Dünya Düzeni'nin Dubarası” başlığıyla açıkladığı görülmektedir (18.12.2001).

- **Fikret Bila (1958-...)**

(Yön – Milliyet)

Yazar, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in “*terörünün dini, imanı, bayrağı, ülkesi olmadığını*” söyleyerek savaş mecbur hale gelirse kaçınmak olmaz böyle bir mücadeleye katılmaksak kendimizi inkâr etmiş olurduk ifadelerine yer vermektedir (02.10.2001).

“90 askerin siyasi anlamı” başlığı ile Başkan Bush'un sözlerine yer verirken, güvenilir dost ve NATO'nun tek Müslüman üyesi olan Türkiye'nin desteği İslam'a karşı değil kötüyü karşıdır. Tabii burada Bush'un haçlı seferi kafasını da değerlendirerek sürecin dinler ve medeniyetler savaşı olduğunu da yalanlamış olduğu ifade edilmektedir (03.11.2001).

5.2. Yerli ve Yabancı Ajans Haberleri

Bu bölümde, dönem boyunca bölgeden aktarılan haberlerin, ulusal ve uluslararası basın aracılığıyla hangi ajanslar ve kurumlar tarafından iletildiği ortaya konularak; seçilen gazetelerin yerel ve uluslararası

haber servisleri yanı sıra, İHA, AA, İngiltere'den *The Observer*, BBC (Londra), Reuters, Yeni Delhi-AP, Tahran-Ajanslar ve Belgrad AP ajanslarının sağladığı haberlerden faydalandığı vurgulanacaktır.

İngiliz *The Observer* gazetesinin bildirdiğine göre ABD ve İngiltere çok yakında operasyon yaklaşıyor başlığını vermektedir (*Cumhuriyet*, Dış haberler servisi, 01.10.2001).

Londra AA'nın verdiği habere göre ise İngiliz *Sunday Express* gazetesi yazarı Yvonne Ridley'in Taliban tarafından yakalandığını ve casusluk suçundan yargılanacağı duyurulmaktadır (*Cumhuriyet*, 01.10.2001).

ABD hükümetinin açıklamalarında, 29.000 Amerikan askerinin operasyona hazır olduğu, Afganistan harekâtı için 100 ülkeden istihbarat desteği alındığını belirtilmektedir. İngiltere Başkanı Tony Blair ise "ya teröristleri ya iktidarı verirsiniz başka seçeneğiniz yok, geri sayım başladı" dediği ifade edilmektedir (*Milliyet*, Dış Haberler servisi, 03.10.2001).

11 Eylül saldırıları sorumlusunun Usame Bin Ladin olduğu hakkında kanıtların bulunduğunu dile getiren ABD ve İngiltere'ye karşı, Taliban yönetimi ABD'ye rest çekerek "ellerinde kanıt olsa da teslim etmeyeceklerini" ifade etmektedir (*Cumhuriyet*, Dış haberler servisi, 05.10.2001). ABD'nin, NATO onayını aldığını ve sırasıyla; "istihbarat alanında bilgi paylaşımı, terörle karşılaşan müttefiklere destek, Amerikan üslerinin güvenliği, NATO üstlerinden yararlanması, hava sahalarının Amerika'ya açılması, havaalanları ve limanlarının ABD'ye açılması, NATO gücünün Doğu Akdeniz'e kaydırılması, Awacs'ların bölgelere kaydırılması" maddeleri kapsadığını açıklamaktadır (*Milliyet*, Dış haberler servisi, 05.10.2001).

Cumhuriyet gazetesi, Afganistan krizinde en kârlı çıkanın Rusya olacağını, Taliban rejiminin zayıfladığını, halkın kaybettiğini, Ladin'in ABD operasyonuna %100 karşılık vereceğini, Rumsfeld'in Ankara'da Ecevit'le görüştüğünü ve yeni hedefin Siyasal İslam olduğunu vurgulamaktadır (*Milliyet/Cumhuriyet*, Dış haberler servisi, 06.10.2001).

8 Ekim tarihinde *Cumhuriyet* gazetesi sürmanşetten "ABD Vuruyor" başlığıyla saldırıları duyururken, Blair'in "başka seçenek yoktu" sözlerine, Kuzey İttifakı'nın eşzamanlı saldırısına ve mülteci dramına yer vermektedir. Aynı gün *Cumhuriyet* ve *Milliyet*'in ortak haberinde Taliban ABD'nin saldırısını "terörist saldırı" olarak nitelendirdiği görülmektedir (Dış haberler servisi). 11 Eylül saldırılarından sonra süreç kronolojik olarak; Ladin'in baş sorumluluğu ilan edilmesiyle başlamış; 12 Eylül'de saldırıyı planlayanlar ve destekleyenlerin aynı şekilde cezalandırılacağı açıklanmış; 13 Eylül'de Powell, hedefin Afganistan olduğunu belirtmiş; 14 Eylül'de Taliban'ın Ladin'i savunduğu ifade edilmiş; 15 Eylül'de ABD, resmen savaşta olduğunu ilan etmiş; 18 Eylül'de Taliban hava sahasını kapatmış; 20 Eylül'de Afgan din adamları Ladin'e ülkeyi terk etme çağrısı yapmış; 24 Eylül'de Bush, El Kaide'nin mal varlıklarını dondurmuş; 28 Eylül'de gazeteci Yvonne Ridley casuslukla suçlanmış; 2 Ekim'de NATO, 5. maddeyi devreye sokmuş; 4 Ekim'de İngiltere, Ladin'in suçluluğuna dair kanıtları açıkladığını duyurmuş; 5 Ekim'de Taliban, kanıt sunulursa Ladin'i yargılayacağını bildirmiş ve aynı gün 1000 Amerikan askeri Özbekistan'a ulaşmış; 7 Ekim'de ise ABD, Afganistan'a askeri harekâta başlamıştır (Dış haberler servisi).

Milliyet gazetesi, ABD yine aynı saatte vurdu başlığı ile operasyonların Türkiye saatiyle 18:57'de başladığını dile getirmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi ise operasyonun ikinci gününde ABD'nin nefes aldırmadığını Kandahar, Kabil, Celalabat, Mezari Şerif gibi bölgeleri bombardımana tuttuğunu ifade etmektedir. Operasyonun devam ettiği süreç içerisinde casusluktan suçlanan İngiliz gazetecinin ise serbest bırakıldığı haberi de göze çarpmaktadır. (Dış haberler servisi, 09.10.2001).

Savaş esnasında gönderilen füzeler sivilleri de vurduğu yaklaşık 250 ölünün olduğu öne sürülüyor (*Cumhuriyet*, Dış haberler servisi, 12.10.2001).

Kissinger ise Afganistan'ın inşasının ABD'nin sorunu olmadığını, "dünyayı tek başımıza onarmayız" cümlesiyle ifade ettiğini yazmaktadır (*Cumhuriyet*, Dış haberler servisi, 13.10.2001).

Cumhuriyet, Başkan Bush'un "Afganistan'da geçmişten ders çıkarılmalı, askeri hedefe ulaşıldığında bölge hemen terk edilmemeli" ve "ya bizdensiniz ya da değilsiniz" ifadelerine yer verirken; New York Times, Bush'un vizyonunun değiştiğini belirterek "Bush'un yeni dünyası" ifadesini kullanmıştır. Fidel Castro'nun savaşı kınamasını şöyle belirtmektedir; "Bizim için masum insanların kurban edildiği her eylem terörizmdir ve terörizm adaletsiz insanlık dışı ve aptalca bir müdahale mücadelesi biçimidir". (Dış haberler servisi, 14.10.2001).

“CNN’den Larry King” Ecevit ile yaptığı röportajda Ecevit’in “Washington’ın Irak’a saldırmayacağını umuyoruz” ifadesine yer vermektedir (Cumhuriyet, 18.10.2001).

Washington AA haberine göre, Ulusal güvenlik konseyi Avrupa direktörü Blinken’nin; “Türkiye bu savaşta terörizme karşı en büyük destekçimiz ve İslam dünyasındaki duruşuyla da örnek olduğu” ifadesini kullanıyor ve cümlesini “ABD’nin Hristiyan dünyadaki en güvenilir müttefiki İngiltere ise İslam dünyasındaki de Türkiye’dir” şeklinde bitirmektedir (Cumhuriyet, 01.11.2001).

Dış haberler servisi; Türkiye’nin Dünya basınında değerlendirilmesine yer veriyor, Yunan basını, Alman basını, ABD basını, İngiliz basını açıklamalarına dikkat çekerken, başlık olarak “Asker bir avuç dolar için gidiyor” ifadesini kullanmaktadır (Cumhuriyet, 03.11.2001)

Cumhuriyet “Frankfurt temsilciliği” ise Berlin yönetiminin ABD isteği üzerine Afganistan’a 3900 asker göndereceğini vurgulamaktadır (07.11.2001).

İngiliz haber ajansı BBC’ye konuşan Taliban lideri Molla Ömer “ABD için insan anlayışını aşan planlarımız var unutmayın Allah da bizimle Allah’ın izniyle ABD’ye yıkacağız” ifadelerini kullanmaktadır (Milliyet, Dış haberler servisi, 16.11.2001).

Cumhuriyet, Dış haberler servisi haberlerinde “Savaşın yeni silahı: Yeşil Dolar” başlığı altında, Bin Ladin’in başına 25 milyon dolar ödül koyan ABD’ye karşılık, Taliban’ın da Başkan George Bush’un başına 50 milyon dolar ödül koyduğu belirtilmiştir (22.11.2001).

22 Aralık’ta geçici hükümeti devralacak Hamid Karzai’nin Roma’da Zahir Şah ile buluştuğunu ve altı ay Afganistan’ı yönetecek yeni hükümetin etnik dağılımını duyurduğunu yazmıştır (Cumhuriyet, Dış haberler servisi, 20.12.2001).

Cumhuriyet, Dış haberler servisi, “Kral Afganistan’a Döndü” başlıklı haberinde, eski Kral Muhammed Zahir Şah’ın tahtan indirilişinden 29 yıl sonra sade bir vatandaş olarak ülkesine döndüğünü, 1978’de vatandaşlıktan çıkarılıp 1991’de yeniden vatandaşlığa kabul edildiğini aktarmaktadır (19.04.2002).

Geçici hükümet başkanı Hamid Karzai, çoğunluk oyuyla yeniden devlet başkanı seçildiğini, “Bu benim için gururdur, Allah’ın izniyle Afganistan’a hizmet edeceğim” dediğini belirtmektedir (Cumhuriyet, Kabil AA, 14.06.2002).

“Kabil’de Suikast” başlıklı haberde, mücahitler için simge bir isim olan Afganistan Devlet Başkan Yardımcısı Hacı Abdulkadir’in makam aracında uğradığı silahlı saldırıda 36 kurşunla öldürüldüğü, belirtilmektedir (Milliyet, Dış haberler Servisi, 07.07.2002).

Kabil AA haberine göre, Afganistan 23 yıl aradan sonra ilk kez nüfus sayımı yapmaya hazırlandığı haberi göze çarpmaktadır (Cumhuriyet, 02.09.2002).

Savunma Bakanı Rumsfeld, Usame bin Ladin’le alakalı açıklamasında; “Ya hayatta ve iyi durumda ya hayatta ve kötü durumda ya da ölü; yaşıyorsa eninde sonunda bulacağız” ifadesini kullanırken, “Afganistan’ın yarını yok” başlıklı haberde ise operasyonun üzerinden bir yıl geçmesine rağmen Taliban’ı besleyen koşulların değişmediği, yardımların yetersiz kaldığı ve sığınmacıların yeniden Pakistan’a ve diğer ülkelere göç ettiği vurgulanmaktadır (Cumhuriyet, Dış haberler servisi, 09.10.2002).

5.3. Eşzamanlı Uluslararası Gelişmeler ve Basına Yansıyan Görüşler

ABD müdahalesiyle eş zamanlı olarak, çevre ülkeler ve uluslararası düzeyde çeşitli siyasal ve toplumsal gelişmeler yaşanmıştır; bu bölümde, aynı dönemde gerçekleşen olaylar ve onlara ilişkin haberlere yer verilecektir.

Türkiye’yi ziyaret eden Ürdün Kralı Abdullah ve Cumhurbaşkanı Sezer, İsrail-Filistin sorununu görüştüklerini, Orta Doğu için ortak çaba sarf etmeleri gerektiğini ve terörle mücadeleyi sürdürmenin önemini vurgulamışlardır (Cumhuriyet Ankara Bürosu, 14.10.2001).

Milliyet gazetesi yazarı Derya Sazak, geçmiş dönem başkanlarından Yıldırım Akbulut ile yaptığı röportajda Akbulut’un “sıra Irak’a gelecek” ifadesine yer vermektedir (15.10.2001).

Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ile Kudüs’te AFP haber ajansı ile yaptığı görüşmede, terörizmin nedeninin Filistinliler olduğunu söylemesine rağmen, terörün esas nedeninin İsrail olduğunu ve işgale karşı olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Filistin devleti kurulması gerektiğini savunmuş, ancak İsrail’in güvenliğini de aynı şekilde savunduğunu ifade etmiştir (Cumhuriyet, 16.10.2001).

Cumhuriyet, 17 Ekim tarihli ‘*Aydınlardan barış çağrısı*’ başlığıyla Türkiye’den sanatçı, yazar ve ressamların tepkilerini yayınlarken, sanatçılar “*Haçlı ya da cihat orduları arasında tercihte bulunmayı reddediyoruz*” demektedirler.

Avrupa Birliği’nin “*Kıbrıs üye olur, Denktaş yalnız kalır*” açıklaması üzerine Başbakan Ecevit, AB’nin fantezi yaşadığını belirterek Denktaş’ın yalnız olmadığını ve Kıbrıs’tan ödün verilmeyeceğini vurgulamıştır (*Cumhuriyet* Ankara, 26.11.2001).

“*Kıbrıs pazarlığı yapılamaz*” başlığıyla verilen haberde, TÜSİAD, Sabancı ve Ulusal Sanayi gibi kuruluşların yönetim kurulu başkanlarının Kıbrıs konusunda taviz verilemeyeceğine dair yorumlarına yer verilmektedir (Haber merkezi, 29.11.2001).

Irak’ı işgal için ABD ordusunun kuzeyden ve güneyden 100.000 askerle Bağdat’a yürüyeceği bildirilmektedir (*Cumhuriyet*, 25.12.2001).

“*Euro Devrimi*” başlığıyla manşete taşınan haberde, 12 Avrupa ülkesinin ulusal paralarının yerine ortak para birimi olarak Euro’yu kullanmaya başladığı duyuruluyordu (*Cumhuriyet*, 28.12.2001).

Amerika’da stilist Tom Ford’un, “*giyinmeyi bilen ve gururlu bir karakter*” olarak tanımladığı Hamid Karzai’yi övdüğü haberi yayınlıyor (*Milliyet*, 17.01.2002).

Sabancı Üniversitesi’ne konuk olan George Soros, “*Türkiye’nin stratejik konumu nedeniyle en iyi ihracat ürününün ordusu*” olduğunu belirterek, Türk ordusunun NATO şemsiyesi altında büyük başarılar imza attığını ifade etmiştir (*Milliyet*, 02.03.2002).

Amerikalı fotoğrafçı Steve McCurry, *National Geographic* dergisinde “*meşhur Afgan kızı*” olarak bilinen yeşil gözlü kızı 18 yıl sonra bir mülteci kampında yeniden bulur; artık dört çocuk annesi bir kadın olan bu kişinin Taliban’ı desteklediğini öğrendiğini röportajında belirtmektedir (*Milliyet*, 14.03.2002).

“*Şaron Filistin’i boğacak*” başlığıyla verilen haberde, Şaron’un halka seslenerek “*Savaşta*” dediği ve topyekûn bir işgale işaret ettiği belirtiliyor; Filistinli örgütlerin kanlı intihar saldırılarının arttığı, Arafat’ın ise “*tek seçenek şehadet*” dediği aktarılıyor (*Cumhuriyet*, 01.01.2002).

Her iki müdahale döneminde de dikkat çeken ortak başlıklar arasında Irak müdahalesi, İran ile yaşanan gerilimler ve Filistin-İsrail çatışması yer almaktadır. Bu konular hem bölgesel krizlerin sürekliliği hem de coğrafi yakınlık nedeniyle haberlerde sıkça yer almış; müdahalelerle doğrudan ilişkili uluslararası gelişmeler olarak değerlendirilmiştir.

6. Karşılaştırmalı Analiz

6.1. Yazarların Yaklaşımları

Sami Cohen (*Milliyet*); Sovyet müdahalesine ilişkin yedi, Amerikan müdahalesine ilişkin ise sekiz yazısında süreci değerlendirmiştir. Sovyet müdahalesine daha eleştirel bir dille yaklaşan Cohen, ABD müdahalesini ise 11 Eylül saldırılarını referans alarak savunan bir üslup benimsemiştir. Sovyetler’in amacını bölgeyi kontrol altına almak olarak gösterilirken, ABD’nin Taliban gibi radikal unsurlardan bölgeyi arındırma amacı ön plana çıkarılmıştır.

Ergun Balcı (*Cumhuriyet*); Sovyet müdahalesi sürecinde bölgeden derlediği bilgilerle daha araştırmacı ve objektif bir dil kullanmıştır.

İlhan Selçuk (*Cumhuriyet*); Sovyet müdahalesine dair bir, ABD müdahalesine dair üç yazısıyla her iki dönemi de eleştirel bir perspektiften ele almıştır. Yazıları müdahalelerin meşruiyetini ve gerekçelerini sorgulayan bir yaklaşımla kaleme alınmıştır.

Ali Sirmen (*Cumhuriyet*); Sovyet müdahalesine dair üç, ABD müdahalesine dair değerlendirilen bir yazısında, iki dönemi karşılaştırmalı bir şekilde ele almış; nesnel analizlerle müdahalelere tepkisini dile getirmiştir.

Mehmet Ali Birand (*Milliyet*); toplamda 13 yazısı ile Sovyet işgali sürecini sahadan takip etmiş, bölgedeki gelişmeleri tarafsız ve gözlemsel bir yaklaşımla yansıtmıştır. Yazılarını röportajlar ve gözlemlerle süreci detaylandırmıştır.

Çetin Altan (*Milliyet*); iki yazısında Afganistan’ın yalnızlığa itildiğini ve Amerika’nın “*kurtarıcı sorumluluğuna*” dikkat çekmiştir.

Savaş Ay (*Milliyet*); sekiz yazısında Sovyet işgali sürecinde sahada bulunmasının avantajıyla, özellikle "Afgan gerillaları" kavramı üzerinden değerlendirmeler yapmış; halkla ve askerlerle yaptığı röportajları monolog ve diyalog biçiminde aktarmıştır.

Hasan Cemal (*Milliyet*); Amerikan müdahalesi süresince sahada bulunmuş, bu süreçte kaleme aldığı 12 yazısında müdahalenin başlangıcından ilk yıl dönümüne kadar olan gelişmeleri objektif bir dille okuyucuya sunmuştur.

Taha Akyol (*Milliyet*); bölge okumalarına dayanan yazılarında müdahale sonrası Irak'a yönelik bir operasyon beklentisini vurgulamıştır. Süreci analitik bir yaklaşımla değerlendirmiştir.

Fikret Bila (*Milliyet*); iki yazısında Türkiye ve ABD liderlerinin açıklamalarına yer vermiş, tarafsız bir dil kullanmıştır.

Seçilmiş olan köşe yazarları ve yazıları göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirmeye göre, Sovyet müdahalesi eleştirel, saha gözlemi ve araştırmacı metotla ele alınmış; ABD müdahalesinin ise ekseriyetle meşru olarak ve destekleyici biçimde görüldüğü, kısmen de tarafsız yaklaşıldığı, sahadan haber yapan gazetecilerin ise halkla iletişim kurarak gözlem merkezli bir yaklaşım benimsediği görülmektedir.

6.2. Yerli ve Yabancı Ajansların Yeri

1979 ve 2001 Afganistan olaylarında *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazetelerinin elde ettiği haberler yerli ve yabancı ajanslardan sağlanmıştır. Her iki gazetenin İstanbul ve Ankara dış temsilciliklerinin ulaştığı haberlerin yanı sıra, genellikle "Dış Haberler Servisi" başlığıyla uluslararası kaynaklardan faydalandığı görülmüştür. Kullanılan kaynaklar arasında *The Observer*, *The Independent*, *BBC* (Londra), *Reuters*, *Associated Press*, *CNN International* ve *AA* gibi ajansların isimleri yer almıştır.

Bütün bu haber kaynaklarının etkisiyle yahut gazetelerin kendi yayın politikasıyla kullandıkları ifadeler dikkat çekicidir. 1979 Sovyet müdahalesine yönelik haberlerde, 'Müslüman mücahitler' ve 'Müslüman gerillalar' gibi kavramlarla Afgan savunması bir direniş olarak ifade edilirken, dışarıdan gelen müdahale eleştirel bir üslupta sunulmuştur. Buna karşılık, 2001 ABD müdahalesinde ise 11 Eylül saldırılarının, Usame bin Ladin'in Taliban yönetimi tarafından savunulmasının da etkisiyle 'terörist', 'terör', 'saldırı' ve 'savaş' gibi ifadeler öne çıkarılmış, haber dili çok daha taraflı bir hale gelmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Sovyetler Birliği'nin 1979'daki Afganistan müdahalesi ile ABD'nin 2001 müdahalesinin Türkiye'de kamuoyuna haberler ve yorumlarla yansıtılması, Türkiye'de bu ülkelere genel bakışı yönlendirici etki yapması bakımından önemlidir. Türk basınının iki köklü gazetesi olarak *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin bu dönemlerdeki olaylara dair yaptığı yayınlar bu makalede incelenmiştir. Ancak bu gazetelerin dönemin Türk Hükümeti veya dış politikası ile münasebeti ayrıca ele alınmamış, sadece adı geçen gazetelerin yayınlarına bakılmıştır.

Bu makalede, 1979 ve 2001'deki Afganistan yayınları incelenen iki gazetenin olaylara bakışında farklılık olduğu tespit edilmiştir. *Milliyet*, 1979'daki Sovyet müdahalesini daha eleştirel bir üslupla değerlendirirken, 2001'deki ABD müdahalesine "11 Eylül saldırıları" üzerinden yaklaşmış, bu müdahaleyi 'teröre karşı meşru müdafaa' hamlesi olarak değerlendirmiş ve ABD müdahalesine karşı daha olumlu bir tutum sergilemiştir. *Cumhuriyet* de özellikle 11 Eylül sonrası ABD müdahalesine destekleyici bir yaklaşım benimseyerek, bu müdahaleyi 'uluslararası terörle mücadele' bağlamında haklı bulan yayınlar yapmıştır. *Cumhuriyet* genel olarak her iki müdahaleyi de politik ve stratejik açılardan ele alan araştırmacı gazetecilik anlayışıyla içerik sunmuştur.

Gazetelerin kullandığı dil bakımından değerlendirecek olursak; müdahalelerin gerçekleştiği dönemin politik havası ve gazetelerin kendi ideolojik duruşlarını yansıtması dikkate alınmalıdır. *Milliyet*, özellikle Sovyet müdahalesine yönelik tepkilerde Batı bloğunun bakış açısını benimserken, *Cumhuriyet* daha dengeli bir yaklaşımı tercih etmiş ve iki müdahalenin de siyasi ve insani sonuçlarını sorgulayan içerikler sunmuştur.

Her iki gazetenin haberlerinde ve köşe yazılarında kullanılan kavramlar ayrıca dikkat çekicidir. 1979 Sovyet müdahalesi, genel olarak saha gözlemine dayalı, araştırılmış ve eleştirel bir yaklaşımla sunulmuştur. 2001 ABD müdahalesi ise ekseriyetle kendini savunma hakkıyla meşru ve destekleyici bir

çerçevede ele alınırken tarafsız bir dil kullanan yazarlar da olmuştur. Saha gazetecilerinin ise halkla birebir temas kurarak bu gözlemleri aktarması, müdahaleleri anlamak açısından önem arz etmiştir. Sovyet müdahalesinde ‘direnişçiler’, ‘Müslüman gerillalar’ ve ‘mücahitler’ gibi kavramlar ön plana çıkarken, ABD müdahalesinde ‘saldırı’, ‘terörizm’ ve ‘terörist’ mefhumları daha çok kullanılmıştır. Bu durum, her iki dönemdeki müdahalelerin basına yansımalarının ideolojik ve politik anlamda da farklı algılar üzerinden cereyan ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazeteleri Sovyetler ve ABD’nin Afganistan’a yönelik askeri müdahalelerini kendi yayın çizgileri doğrultusunda Türk kamuoyuna sunmuştur. Bu makalede incelenen dönemlerin başka bir araştırmada daha fazla gazete arşiv incelemesiyle geliştirilmesi, dönemin bütün diğer gazeteleri ve bunların yayın politikaları üzerinden Türk basınının daha geniş bir açıdan değerlendirilmesini sağlayacaktır. Bu çalışmanın literatüre katkı açısından böyle çalışmalara kapı açması umulur.

BEYANLAR

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Katkı Payı: Eşittir

KAYNAKÇA

Cumhuriyet Gazete Arşivi: *Cumhuriyet* Gazetesi. Aralık 1979- Aralık 1980 – Ekim 2001- Ekim 2002 <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/>

Milliyet Gazete Arşivi: *Milliyet* Gazetesi. Aralık 1979- Aralık 1980 – Ekim 2001- Ekim 2002 <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>

Azimy M.N., (2020) Kamu Diplomasisi Bağlamında Afganistan'ın Uluslararası Basında Temsili, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

Blood, A. (1979). *AmEmbassy Kabul cable 7726 to SecState, October 28, 1979, "Meeting with President Amin"*. National Security Archive. Erişim: 6 Mayıs 2025, <https://nsarchive.gwu.edu/document/18114-document-2-amembassy-kabul-cable-7726>

BBC Türkçe. (10 Temmuz 2023). *11 Eylül 2001 saldırıları: Nasıl düzenlendi, kaç kişi öldü, sonrasında ne oldu?* <https://www.bbc.com/turkce/articles/cze5901geppo>

Bush, G. W. (2001, Ekim 7). *Presidential address to the nation*. The White House. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/10/20011007-8.html>

Cumhuriyet Vakfı. (t.y.). *Tarihçemiz*. Erişim adresi: <https://cumhuriyetvakfi.org.tr/tarihcemiz/>

Çeliker, F. A. (2024). 1926 yılı *Milliyet*’in başmakaleleri üzerine bir inceleme. *The Journal of Academic Social Science*, 99, 433-439.

Estrella, R. (2001, 14 Eylül). *NATO ülkelerinin parlamenter üyeleri, ABD ile dayanışma beyanı*. The Avalon Project. https://avalon.law.yale.edu/sept11/nato_009.asp

Erdem, B. N. (2016). Abdi İpekçi yönetimindeki *Milliyet* Gazetesi’nin bir kitle gazetesi olarak Soğuk Savaş bağlamında değerlendirilmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 293-314.

Federal Bureau of Investigation. (t.y.). *Osama bin Laden*. FBI. Erişim: 6 Mayıs 2025, <https://www.fbi.gov/history/famous-cases/osama-bin-laden>

George W. Bush Presidential Library. (t.y.). *Global War on Terror*. Erişim: 6 Mayıs 2025, <https://www.georgewbushlibrary.gov/research/topic-guides/global-war-terror>

Kaygusuz, C., Abidulin, A., & Vershinina, N. (2021). Ottoman society in the last quarter of the 18th century in the travelogue of the merchant Vasily Baranshikov from Nizhny Novgorod. *Turkish Journal of History*, 73, 103-116.

NATO. (2023, Temmuz 4). *Collective defence and Article 5*. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm

Köçer, M. (2015). Adnan Menderes'in Afganistan ziyareti ve bu ziyaretin Türk basınında yansımaları, *Journal of Turkish Studies*, s.419-436

Mubarez K., (2023) 11 Eylül Sonrası Afganistan Basınının 20 Yıllık Serüveni (2001-2021), Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

NATO. (t.y.). *NATO nedir?* Erişim adresi: https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html

Sadat M.R., (2019) 2001 Sonrası Afganistan'da Sivil Toplum Kuruluşları: Afganistan Sivil Toplum Forumu Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.

U.S. Department of State. (t.y.). *The Soviet invasion of Afghanistan and the U.S. response, 1978–1980*. Milestones in the History of U.S. Foreign Relations. Erişim: 6 Mayıs 2025, <https://history.state.gov/milestones/1977-1980/soviet-invasion-afghanistan>

U.S. Navy. (t.y.). *September 11 attack*. Naval History and Heritage Command. Erişim adresi: <https://www.history.navy.mil/browse-by-topic/wars-conflicts-and-operations/sept-11-attack.html>

Yapar, A. (2012). Cumhuriyet Gazetesi'nin Türk Basınındaki Yeri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal*(8). <https://doi.org/10.17064/iüifhd.63359>

Yaylagül L.& Dağtaş E. 11 Eylül Saldırısının Türkiye Yazılı Basınındaki Sunumu. *Kurgu*, 21(1), 1-23.